

Тицька Я. О.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена визначенню сутності поняття «академічна доброчесність» на підставі чинного законодавства та з'ясуванню особливостей нормативного регулювання академічної доброчесності як одного з елементів системи забезпечення якості освіти. Запропоновано авторський перелік ознак, характерних для академічної доброчесності. Визначено перелік заходів, застосування яких направлено на дотримання академічної доброчесності. Проаналізовано новий вид відповідальності за порушення принципів академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, академічна відповідальність, якість освіти, здобувач освіти, система забезпечення якості освіти.

У сучасних умовах реформування освіти як багатокомпонентного феномену, прийняття оновленого законодавства, яке містить норми, що стосуються належного функціонування системи освіти, першочергове значення має саме гарантування якості освіти; формування довіри суспільства до системи та закладів освіти, органів управління освітою; постійне та послідовне підвищення якості освіти; допомога закладам освіти та іншим суб'єктам освітньої діяльності у підвищенні якості освіти. Досягнення такого завдання можливе за умови ефективного та доцільного використання всіх елементів системи забезпечення якості освіти. Академічна доброчесність є відносно новим поняттям для нормативно-правової бази, однак не новим у використанні і застосуванні закладами освіти та здобувачами різних рівнів освіти.

Варто відмітити підвищення уваги серед науковців до з'ясування сутності академічної доброчесності, а також до окремих аспектів її застосування, наприклад, колективна робота «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» (Київ, 2016 р.) [1], колективна монографія «Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених» (Дніпро, 2017 р.) [2], матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Академічна доброчесність студента як чинник формування громадянського суспільства» (Чернівці, 2018 р.) [3] тощо.

Актуальність теми зумовлена вагомим значенням академічної доброчесності для гарантування та підвищення якості освіти, а також необхідністю дослідження саме правового аспекту встановлення загальних принципів академічної доброчесності задля ефективного їх застосування.

Метою статті є аналіз сутності поняття «академічна доброчесність» на підставі чинного законодавства (зокрема Закону України від 05.09.2017 року «Про освіту») та з'ясування особливостей нормативного регулювання академічної доброчесності як одного з елементів системи забезпечення якості освіти.

Слід зазначити, що Законом України від 05.09.2017 року «Про освіту» [4] вперше на нормативному рівні закріплено поняття «академічна доброчесність», адже Закон України від 23.05.1991 року «Про освіту» [5] (який втратив чинність) взагалі не містив такого поняття. Так, відповідно до легальної дефініції академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Аналогічне визначення закріплене і у Законі України від 01.07.2014 року «Про вищу освіту» [6] – доповнено зазначений Закон у зв'язку з прийняттям Закону України від 05.09.2017 року «Про освіту». Т. Фініков наголошує на тому, що в основу вже класичного сьогодні визначення поняття «академічної доброчесності» покладено сполучення наступних фундаментальних чеснот: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності, а пізніше, в 2013 році, доповнено новою, шостою чеснотою – мужністю [1, с. 11]. Етимологічно поняття «академічна доброчесність» складається з поєднання двох слів: «академічний», що у словниковій літературі означає: 1) стосується академії; здійснюваний нею; 2) навчальний; 3) суто теоретичний, абстрактний; який не має практичного значення, відірваний від життя; 4) який додержується встановлених традицій у мистецтві [7, с. 25] та «доброчесність» – властивість за значенням «доброчесний»; який живе чесно, дотримується всіх правил моралі; який є проявом чесності, моральності [8, с. 326]. В. Хмарський, досліджуючи американський досвід академічної доброчесності, звертає увагу і на сутність понятійного аналогу – «academic integrity» і зазначає, що «academic» – походить від слова «Академія», відомого ще з доби античності, як назва школи, у якій в IV столітті до н.е. читав свої лекції Платон, і відповідний прикметник застосовується для позначення того, що пов'язано з найвищим рівнем у царині наук чи мистецтва – академічний рівень, академічний театр тощо, а також як синонім до поняття «навчальний» — академічна група, академічна відпустка тощо; «integrity» походить від пізньолатинських слів «integer» (ціле число), «integrare» (складати ціле) або «integritas» (цілісність) – переважна більшість слів з цим коренем стосуються математики, і лише термін «integrity» має виключення, оскільки на перше місце з трьох тлумачень поставлено «моральну чистоту», «порядність», а потім – «цілісність, завершеність» та «якість або стан недоторканності» [1, с. 54–55]. Так, можна стверджувати, що етимологічно «академічна доброчесність» пов'язана з «навчальною та науковою порядністю».

Враховуючи нормативне визначення академічної доброчесності, а також її етимологічне значення, можна сформулю-

вати ряд ознак, притаманних такому поняттю, до яких можна віднести:

- комплексний характер – специфічне поєднання моральних і правових засад, що виражається у сукупності етичних принципів та визначених законом правил;
- наявність спеціального суб'єкта – учасників освітнього процесу (до яких належать здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти);
- чітко визначена сфера застосування – в процесі навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності;
- особлива мета, а саме – забезпечення довіри до результату навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

І. Дегтярьова, досліджуючи вплив академічної доброчесності на інституційну практику української вищої школи, відзначає, що про академічну доброчесність можна говорити у чотирьох вимірах:

- індивідуальному – на рівні конкретного індивіда – студента, викладача, науковця, керівника, коли у центрі уваги персональна та професійна етика окремої людини та її власні ціннісні орієнтири, дотримання моральних принципів та кодексу професійної етики, турбота про репутацію та повагу в академічному середовищі;
- інституційному – толерування/нетолерування таких явищ на рівні окремого вищого навчального закладу або наукової установи, створення певних нормативних передумов для культивування академічної доброчесності на інституційному рівні, впровадження цих принципів у процес навчання, оцінювання й рейтингування академічного персоналу у кадрову політику;
- системному – утвердження принципів академічної доброчесності на рівні усієї системи вищої освіти і науки, зокрема шляхом легітимізації відповідних позицій у нормативно-правових актах, що становлять законодавчу базу для її функціонування;
- колегіальному – на рівні академічного середовища у широкому його розумінні як формального/неформального об'єднання учасників навчальної та наукової діяльності (студентів, аспірантів, дослідників, викладачів, адміністраторів тощо) [1, с. 199–200]. Так, можна стверджувати, що одночасне дотримання академічної доброчесності на всіх цих рівнях (на рівні окремої особи, установи, академічного середовища та законодавства) дозволить вести мову про багаторівневе забезпечення якості освіти та її підвищення.

Розглядаючи академічну доброчесність як невід'ємну частину якості освіти, варто зауважити, що під якістю освіти слід

розуміти відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг. Відповідно до нормативних положень структурно система забезпечення якості освіти має три складники:

- 1) система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти);
- 2) система зовнішнього забезпечення якості освіти;
- 3) система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти.

З огляду на сукупність цих трьох складників, система та механізми забезпечення академічної доброчесності є елементом першого складника системи забезпечення якості освіти (внутрішньої).

Законодавством передбачено перелік заходів, застосування яких направлено на дотримання академічної доброчесності. Тобто нормативно встановлено, виконання яких саме дій може свідчити про належне застосування принципів академічної доброчесності. Такі заходи згруповано в залежності від суб'єктів, які їх застосовують, – окремо для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників, і окремо для здобувачів освіти (табл. 1).

Особливістю законодавчого закріплення положень щодо академічної доброчесності є встановлення на нормативному рівні детального переліку порушень академічної доброчесності із визначенням змісту кожного з них, зокрема це:

- академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;
- фабрикація – вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;
- фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;
- списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;
- обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

Таблиця 1

Заходи, застосування яких направлено на дотримання академічної доброчесності	
для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників	для здобувачів освіти
<ul style="list-style-type: none"> - посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; - дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; - надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; - контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; - об'єктивне оцінювання результатів навчання. 	<ul style="list-style-type: none"> - самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); - посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; - дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; - надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

– хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

– необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Слід зауважити, що Законом України від 05.09.2017 року «Про освіту» введено ще одну новацію у вигляді нового виду відповідальності – академічної. Хоча зазначеним Законом не визначено змісту поняття «академічна відповідальність», проте окремі аспекти та загальні правила її застосування врегульовано.

Так, законодавчо передбачене загальне правило, що види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності. Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності також визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти. Так, наприклад Н. Маслова, аналізуючи академічну свободу і академічну відповідальність, дещо ширше розглядає сутність академічної відповідальності, виходячи за межі суто юридичні і називає її «різновидом соціальної відповідальності», яка включає три рівні: 1) відповідальність перед самим собою; 2) відповідальність перед іншими суб'єктами академічної спільноти; 3) відповідальність перед державою і суспільством; причому перший рівень академічної відповідальності має суто моральний характер, другий рівень може мати моральний, корпоративний або правовий характер, третій рівень є суто правовим [9, с. 75–76].

Форми та види академічної відповідальності законодавством передбачено в залежності від суб'єкта вчинення порушення: для закладів освіти – визначаються спеціальними законами (серед яких Закони України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»); а для педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників та для здобувачів освіти – Законом України від 05.09.2017 року «Про освіту», зокрема (табл. 2).

Враховуючи серйозність наслідків для особи, яка порушила принципи академічної доброчесності, варто наголосити на необхідності повного, всебічного, об'єктивного розгляду справи відносно особи, яка притягається до академічної відповідальності. До того ж необхідним є детальне закріплення на нормативному рівні всіх процедурних аспектів притягнення до академічної відповідальності (із зазначенням строків, етапів,

суб'єктів, процедури оскарження результатів тощо). Законом України від 05.09.2017 року «Про освіту» закріплено права осіб, стосовно яких порушено питання про порушення нею академічної доброчесності, а саме:

– ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження;

– особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності;

– знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності;

– оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду.

І слід зазначити, що порушення академічної доброчесності є не лише підставою для притягнення особи до академічної відповідальності, а і до інших видів відповідальності з підстав та в порядку, визначених законом. Зокрема, порушення академічної доброчесності може бути підставою для притягнення особи до дисциплінарної відповідальності (ст. 147-152 Кодексу законів про працю України), цивільно-правової відповідальності (загальні правила відшкодування шкоди встановлено главою 82 Цивільного кодексу України), адміністративної відповідальності (наприклад, ст. 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності»), кримінальної відповідальності (наприклад, ст. 176 Кримінального кодексу України «Порушення авторського права і суміжних прав»).

Таким чином, варто позитивно відмітити наявність необхідного нормативного підґрунтя щодо визначення на легальному рівні поняття академічної доброчесності та загальних засад її застосування. До ознак, які характеризують академічну доброчесність, слід віднести: комплексний характер (специфічне поєднання моральних і правових засад, що виражається у сукупності етичних принципів та визначених законом правил); наявність спеціального суб'єкта – учасників освітнього процесу (здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти); чітко визначена сфера застосування – в процесі навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності; особлива мета, а саме – забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. За порушення правил академічної

Таблиця 2

Наслідки застосування академічної відповідальності	
для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників	для здобувачів освіти
<ul style="list-style-type: none"> - відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; - позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання; - відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; - позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади. 	<ul style="list-style-type: none"> - повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); - повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; - відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); - позбавлення академічної стипендії; - позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

добросовісності особу може бути притягнуто до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної. Окрім того, можуть бути застосовані заходи нового виду відповідальності, визначеної законом – академічної.

Література:

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. Політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.С. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
2. Академічна добросовісність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: колект. монографія / Артюхов А. та ін.; за заг. ред. Н.Г. Сорокіної, А.С. Артюхова, І.О. Дегтярьової. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 168 с.
3. Академічна добросовісність студента як чинник формування громадянського суспільства: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених, 1-2 берез. 2018 р. / Вищ. держ. навч. закл. України «Буковин. держ. мед. ун-т», Студент. рада БДМУ; [відп. ред. Н. І. Зорій]. Чернівці: БДМУ, 2018. 239 с.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. Ст. 380.
5. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. (втратив чинність на підставі Закону № 2145-VIII від 05.09.2017 р.). Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1991. № 34. Ст. 451.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. Ст. 2004.
7. Словник української мови в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1, 1970. 799 с.
8. Словник української мови в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 2, 1971. 550 с.
9. Маслова Н.Г. Академічна свобода і академічна відповідальність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. 2017. Вип. 43. Т. 1. С. 72–76.

Тыцкая Я. А. Академическая добродетель как элемент системы обеспечения качества образования

Аннотация. Статья посвящена определению сущности понятия «академическая добродетель» на основании действующего законодательства и анализу особенностей нормативного регулирования академической добродетели как одного из элементов системы обеспечения качества образования. Предложено авторский перечень признаков, характерных для академической добродетели. Определено перечень действий, применение которых направлено на соблюдение академической добродетели. Проанализирован новый вид ответственности за нарушение принципов академической добродетели.

Ключевые слова: академическая добродетель, академическая ответственность, качество образования, соискатель образования, система обеспечения качества образования.

Tytska Ya. Academic integrity as an element of the education quality assurance system

Summary. The article is devoted to the definition of the essence of the concept of “academic integrity” on the basis of the current legislation and clarification of the peculiarities of normative regulation of academic integrity as one of the elements of the system for ensuring the quality of education. The author’s list of features characteristic for academic integrity is proposed. The list of measures, the application of which is aimed at adherence to academic integrity, is determined. A new type of responsibility for breaking the principles of academic integrity has been analyzed.

Key words: academic integrity, academic responsibility, quality of education, education, education quality assurance system.